

ЗАМОНАВИЙ ТАЪЛИМДА ВИТАГЕН ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.69.41.008>

Шаюсупова Азиза Асфандияровна,

*Тошкент давлат шарқишунослик университети педагогика ва
психология кафедраси доценти*

Аннотация: мақолада жаҳон стандартлари талабларига жавоб берувчи замонавий машғулотлар жараёнида витаген технологиялардан фойдаланиш бўйича илмий, амалий таҳлил келтирилган. Инновацион ёндашув асосида таълим жараёнини ташиқил этишида ҳаётий тажриба, яъни инсон ўзи бошидан кечирган, у ҳис қилган, ўйлаб кўрган, тарғиб қилган ва узоқ муддатли хотира заҳирасига сақлаган, у учун шахсан муҳим бўлиб қолган маълумотлардан қай даражада дарс жараёнида унумли фойдаланиши ҳақида фикр юритилади. Таълим олувчи учун қимматли ва мазмунли билим, фақат у шахсан муҳим деб ҳисоблайдиган нарсаларда бўлади. Яъни, фақат у ва унинг ривожланиши учун муҳим бўлган нарсалар. Ўқув билимларини ўзлаштириши самарадорлиги уларнинг шахсий тажрибаси билан қандай боғлиқлигига боғлиқ. Агар бола ўзи учун бирор нарсани бошдан кечирган бўлса, ўрганган ёки кўрган бўлса, у уни эслаб қолади ва уни эшитганидан кўра яхшироқ ўрганади. Инновацион ёндашув асосида таълим жараёнини ташиқил этишидаунингасосий компоненти интерфаол таълим методлари ҳисобланади, таълим олувчиларнинг фаоллаштирувчи ва мустақил фикрлашга ундовчи, таълим жараёнининг барча босқичларида субъект-субъект муносабатини ташиқил этувчи методлар тушунилади. Улар педагогик жараёнларни фаоллаштириши, ўзлаштирилган билим ва кўникмаларни аниқ вазиятларда қўллаш олиши, ўз имкониятларини рўёбга чиқариши, ижодий изланиши имконини беради. Ушбу метод ва стратегияларнинг дидактик аҳамияти шундаки, улар таълим олувчиларни ўқув материаллари юзасидан чуқур ўйлашга мажбур қилади.

Калит сўзлар. *Витаген, инновацион жараён, тажриба, интерфаолтаълим, ТРИЗ, скампер, квест.*

ПРИМЕНЕНИЕ ВИТАГЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ

Шаюсупова Азиза Асфандияровна,

*доцент кафедры педагогика и психология Ташкентского
государственного востоковедного университета.*

Аннотация: В статье рассматривается использование технологии vitagen в процессе современных занятий, отвечающих требованиям мировых стандартов. При организации учебного процесса на основе новаторского подхода важное значение приобрел жизненный опыт, то есть степень использования человеком информации, которую он

пережил, прочувствовал, подумал, передал и сохранил в долговременной памяти. Ценные и значимые знания для учащегося заключаются только в том, что он или она лично считает важным. То есть только те вещи, которые важны для него и его развития. Эффективность учебных достижений зависит от того, как они соотносятся с личным опытом. Если ребенок что-то испытал, узнал или увидел на собственном опыте, он запомнит это и узнает лучше, чем когда-либо слышал. Основная составляющая-интерактивные методы обучения, методы, активизирующие учащихся и стимулирующие самостоятельное мышление, формирующие предметно-субъектные отношения на всех этапах образовательного процесса. Они позволяют активизировать педагогические процессы, применять полученные знания и навыки в реальных ситуациях, реализовать свой потенциал, творчески совершенствоваться. Дидактическое значение этих методов и стратегий заключается в том, что они заставляют учащихся глубоко задуматься об учебных материалах.

Ключевые слова. Витаген, инновационный процесс, опыт, интерактивное обучение, ТРИЗ, скампер, квест.

USE OF VITAGEN TECHNOLOGIES IN MODERN EDUCATION

Shayusupova Aziza Asfandiyarovna,

*Associate Professor of the Department of Pedagogy and Psychology,
Tashkent State Oriental University.*

Abstract: *The article discusses the use of vitagen technology in the process of modern classes that meet the requirements of world standards. When organizing the educational process on the basis of an innovative approach, life experience acquired great importance, that is, the degree of using by a person of information that he experienced, felt, thought, transmitted and retained in long-term memory. Valuable and meaningful knowledge for the student consists only of what he or she personally considers important. That is, only those things that are important for him and his development. The effectiveness of educational achievement depends on how it relates to personal experience. If a child has experienced, learned or saw something from his own experience, he will remember it and learn better than he ever heard. The main component is interactive teaching methods, methods that activate students and stimulate independent thinking, forming subject-subject relationships at all stages of the educational process. They allow you to activate pedagogical processes, apply the acquired knowledge and skills in real situations, realize your potential, and creatively improve. The didactic*

significance of these methods and strategies is that they make students think deeply about the teaching materials.

Keywords. *Vitagen, innovation process, experience, interactive learning, TRIZ, scamper, quest.*

Таълим самарадорлигини оширишда ўзига хос замонавий ёндошувларидан бири бу инновацион ёндашув бўлиб, бунда ўқитиш жараёнларини ташкил этишда шакл, метод ва воситаларнинг ўзаро уйғунлигини ҳисобга олган ҳолда танлаш асосида ўқитувчи ва таълим олувчиларнинг ҳамкорлигидаги фаолиятини ривожлантириш саналади.

Жаҳон стандартлари талабларига жавоб берувчи замонавий машғулотлар жараёнида анъанавий дарс яъни тушунтириш, маъруза, амалий ва лаборатория дарслари билан бир қаторда ўқувчилар, талабалар билимини оширишда ўйин технологиялари, муаммоли масалаларни ечиш, кейс–стади технологиялари ва бошқалардан самарали фойдаланиш мумкин. Одатда ўқув жараёнига олиб кириладиган янгиликлар билим олувчи томонидан фаол қизиқиш билан кутиб олинади, айниқса бу янгиликлар интерфаол ва ўйин кўринишида бўлса. Шу билан биргаликда илм-техника ютуқларидан дарс жараёнида фойдаланиш таълим бериш жараёни имкониятларини кескин кенгайтириши мумкин. Инновацион ёндашув асосида таълим жараёнини ташкил этишда унинг асосий компоненти интерфаол таълим методлари ҳисобланар эди.

Ижтимоий-иқтисодий трансформация жараёнида ҳал қилишни талаб этадиган янгича ёндашувларни талаб қилувчи муаммолар пайдо бўлади. Жамиятнинг нафақат чуқур билимга эга, балки мураккаб вазифаларга ижодий ёндаша оладиган инсонларга бўлган эҳтиёжи ортади. Ўзбекистон Республикаси узлуксиз таълим тизимида ҳам ижодий шахсни шакллантиришда инновацион педагогик технологиялардан кенг фойдаланиш долзарб масалалардан биридир. Таълим жараёнига витаген технологияларни жорий қилиш бу масалаларни ечишга ёрдам беради.

Витаген–vita (лотинча) ҳаёт, genesis-туғилмоқ (ҳосил бўлиш), яъни ҳаётдан туғилган. Витагентаълим – шахс (талаба)нинг ҳаётий тажрибасини актуаллаштириш (талаб), унинг ақлий (интеллектуал) ва психологик салоҳиятидан ўқув мақсадларида фойдаланиш асосида ўқитиш. Витагенга йўналтирилган таълимнинг мақсади шахснинг интеллектуал ва психологик потенциалини намоён қилишдан иборат. Бунда шахснинг ҳаёт тажрибасини ҳаётий тажрибага ўзгартиришни назарда тутлади.

Ҳаёт тажрибаси – бу инсон томонидан яшамайдиган, фақат унинг онги билан боғлиқ ахборотдир. Ҳаётий тажриба – инсон ўзи (шу жумладан талаба) бошидан кечирган, у ҳис қилган, ўйлаб кўрган, тарғиб

қилган ва узоқ муддатли хотира захирасига сақлаган, у учун шахсан муҳим бўлиб қолган маълумот.

Россиялик педагог А. С. Белкин витаген таълим технологиясини ишлаб чиқди ва синовдан ўтказди. Витаген таълими инсоннинг ҳаётий тажрибасини, педагогик мақсадлар учун шахсий ва интеллектуал салоҳиятини долзарблаштиришга асосланган таълимдир. Витаген таълими доирасида ҳаётий тажриба муҳим аҳамиятга эга. Бироқ, ҳаёт тажрибаси ва ҳаёт тажрибасини фарқлаш керак. А. С. Белкиннинг сўзларига кўра, бу турли мазмунга эга бўлган мутлақо бошқа тушунчалардир. ҳаётий тажриба-бу мустақил равишда қўлга киритилмаган, лекин инсоннинг ҳаёт ва фаолиятнинг муайян жиҳатларини англашига асосланган ҳаётий ахборотдир. Витаген таълим технологиясининг асосий вазифаси қуйидагилардан иборат:

- ўқувчиларда ҳаётга мослашиш компетенцияларни шакллантириш;
- замонавий турмуш шароитига мослаша олиш;
- ўз-ўзини баҳолаш ва интизомлиликни шакллантириш қобилиятини ривожлантириш;
- таълим жараёни кўп ўлчовли деган ғояни шакллантириш.

Витаген таълим технологиясининг концептуал қоидалари қуйидагилардир: голографик онг – ҳар бир инсон ривожланишнинг (ҳаракатнинг) кўплаб томонларининг комбинацияси сифатида қаралади. Ҳар қандай таълимнинг асосини инсон ҳаёти (вита) ташкил этади. Педагогик муаммоларни муваффақиятли ҳал қилиш учун боланинг барча қобилиятларини аниқлаш ва ривожлантиришдан иборатдир. Таълим жараёнининг самарадорлиги кўп жиҳатдан ўқитувчи ва ўқувчининг ҳамкорлигига боғлиқ. Ўқитувчи ва ўқувчи сифатида шахснинг ҳаётий тажрибасига таяниш. Ҳаётий тажрибаларни таълимий қадриятларга айлантириш. Шахснинг онг ости онгига, унинг таълим жараёнининг кўп ўлчовли характери ҳақидаги ғояларига таяниш, витаген ахборотнинг ҳаёт тажрибасига ўтиши бир неча босқичлардан ўтиш орқали амалга оширилади:

- олинган ахборотни баҳолаш ва филтрлаш идрокини амалга ошириш (яъни олинган ахборотнинг шахсий аҳамияти нуқтаи назаридан);
- ахборотни тушуниш ва уни ёдлашни белгилаш;
- ҳаётий ахборотни ўрганиш қадриятларига айлантиришнинг муҳим шарт-билимга қадриятли муносабатдир;
- билимга қадриятли муносабат-ўқув билимларини қадриятга айлантиришнинг биринчи ва асосий шартидир.

Таълим олувчи учун қимматли ва мазмунли билим, фақат у шахсан муҳим деб ҳисоблайдиган нарсаларда бўлади. Яъни, фақат у ва унинг ривожланиши учун муҳим бўлган нарсалар. Ўқув билимларини

ўзлаштириш самарадорлиги уларнинг шахсий тажрибаси билан қандай боғлиқлигига боғлиқ. Агар бола ўзи учун бирор нарсани бошдан кечирган бўлса, ўрганган ёки кўрган бўлса, у уни эслаб қолади ва уни эшитганидан кўра яхшироқ ўрганади. Яна бир муҳим нуқта-боланинг жаҳолатга бўлган қадрият муносабати. Жаҳолат том маънода ахборот этишмаслиги демакдир. Лекин жаҳолат фақат жаҳолатнинг бир кўриниши сифатида эмас, балки таълим-тарбия жараёнида ўрганиш усули сифатида ҳам мавжуд. Агар бола бирор нарсдан беҳабарлиги унинг шахс сифатидаги мавқеига салбий таъсир этишини англаса ва бу жаҳолатни тўлдириш зарурлигини англаса, биз унинг ўқишга тайёрлиги ва бу жараённинг эҳтимол юқори натижалари ҳақида гапиришимиз мумкин. Бундай ривожланиш воситаларидан бири инновацион технологиялардир, яъни булар педагогик фаолият натижаларига самарали эришишни таъминловчи таълим берувчи билан таълим олувчилар ўртасидаги ўзаро муносабатларнинг тубдан янги йўллари ва усуллари.

Инновацион ёндашув асосида таълим жараёнини ташкил этишда унинг асосий компоненти интерфаол таълим методлари ҳисобланади, таълим олувчиларнинг фаоллаштирувчи ва мустақил фикрлашга ундовчи, таълим жараёнининг барча босқичларида субъект-субъект муносабатини ташкил этувчи методлар тушунилади. Улар педагогик жараёнларни фаоллаштириш, ўзлаштирилган билим ва кўникмаларни аниқ вазиятларда қўллай олиш, ўз имкониятларини рўёбга чиқариш, ижодий изланишимконини беради.

Инновацион жараён – янгиликнинг киритилиши ва шарт-шароитлари, тизимни янги кўрсаткичларга муваффақиятли ўтишини таъминловчи ўзгаришдир. Инновацион ўзгаришларга тайёргарлик кўриш ва уни амалиётга киритиш жараёнидир.

Р.Н.Юсуфбекова инновацияларни педагогик нуқтаи назардан кўриб чиқишга эътиборни қаратиб, хусусан, педагогик инновациялар муаллиф томонидан таълим ва тарбия жараёнида аввал маълум бўлмаган, қайд қилинмаган ҳолат ёки натижага олиб борувчи педагогик ҳодисанинг ўзгариб туриши мумкин эканлиги таъкидлайди.

Педагогикага оид адабиётларда интерфаол таълимнинг самарали жиҳатлари қуйидагича баҳоланади:

1.Интерфаол таълим методлари таълим олувчилардаги билиш жараёнларини фаоллаштириш,ўзлаштирилган билим ва кўникмаларни аниқжараёнларини фаоллаштириш, ўзлаштирилган билим ва кўникмаларни аниқ вазиятларда қўллай олиш, ўз имкониятларини рўёбга чиқариш, ижодий изланиш имконини беради.

2. Интерфаол таълим методлари – таълим олувчилардаги

мотивацияни, ностандарт вазиятларда тўғри қарор қабул қила олиш кўникмаларини, тадқиқотчилик фаоллиги, креатив фикрлаш кўникмасини ривожлантиради.

3. Интерфаол таълим муҳити таълим олувчиларда муаммоларни кўра билиш, таҳлили қилиш, фаол ҳаётий позицияни шакллантириш, толерантлик, ўзгалар фикрига хурмат, жамоадаги ҳамкорлик, ҳаётий кадриятларини ривожлантиришга қулай шарт-шароитларни яратади.

Инсон воқелик тўғрисидаги дастлабки маълумотларни кўриш, эшитиш, ҳидбилиш, таҳм билиш, туйиш каби сезгилар орқали қабул қилади. Сезгилар орқали қабул қилинган маълумотлар мияда муайян хусусиятларига кўра яхлит холга, бир тизимга олиб келиниши, яъни маълумотлар идрок қилиниши лозим бўлади. Ахборотларнинг узвийлиги ва давомийлигини таҳминлашга хизматқилувчи бу жараён уларни хотирада сақлаш ва зарур ҳолатларда қайта эсгатуширишдан иборат бўлади. Маълумотларни қабул қилишда қанчалик кўпсезги органлари қатнашса, уни идрок этиш, ўзлаштириш ва хотирада сақлаш шунчалик осон кечади. Шу боис, таълим жараёнида назарий билим ва амалий кўникмаларни шакллантириш, ўқув материални турли кўринишда шакллантириш, ўқув материалларини турли кўринишларда, турли сезги органлари орқали қабул қилиниши ва идрок этилишини таҳминлаш – таълим самарадорлигини оширишнинг муҳимомили ҳисобланади. Бутундунёда таълим жараёнида қўлланиладиган педагогик технологияларнинг 100 дан ортиқ методлари мавжуддир.

Бундай инновацион технологиялар бугунги кунда долзарб, яна бир таълим жараёнини самарали ташкил этиш усулларида бири quest синф. Ўйин шакли кўпинча кўп таълим муассасаларида синфда жуда самарали бўлади. Ҳақиқат квестлари йўналиши ривожланмоқда, у дам олиш соҳасида жуда қизиқарли ва инфорацион йўналиш бўлиб, у ерда инсон олинган барча билимларни қўллайди ёки янгиларини олади ва натижаларга еришиш учун фойдаланади.

Quest (инглизча «Quest-search» дан) - турли бошқотирмалар ва мантиқий вазифаларни ечишдан иборат ҳикояли интерфаол ўйин. Шунга кўра, тадқиқот дарси ҳақида қуйидагиларни айтиш мумкин: фаолият-бу муайян қодалар билан муайян сюжет ёки муайян ҳаракатлар кетма-кетлигини ифодаловчи ўйин бўлиб, унда ўқитувчи муайян малакани шакллантириш учун талабалар гуруҳининг жамоавий билим ва бошқа фаолиятини бошқаради, шу жумладан мантиқий фикрлашни ривожлантириш, муайян вазифада тўғри ечим топиш, ақлий тажрибалар ўтказиш қобилиятини ривожлантиради.

Бундан ташқари, ўйин улкан ижодий салоҳиятга эга ноёб макон. Инсон бошқалар билан муносабатларда, келажакни ва дунёнинг

келажагини бутунлай хавфсиз муҳит ва вазиятида яратиши мумкин. Биз реал ҳаётдан кўра кўпроқ ўйинда ўзимизга ўхшаймиз. Яхши ўйин-ҳар бир иштирокчининг ўзига қўядиган психологик экспериментидир.

Таълим муассасасида маъруза, суҳбат ва китоб муҳокамаси каби иш шакллари олиб бориш тобора қийинлашгани учун ўйин шакли – дарс-изланишни танладик. Бу усулнинг самараси орттирилган тажрибанинг узоқ вақт сақланиб қолиши ва амалий эътиборга эга бўлишидадир. Ҳар бир гуруҳ аъзосининг фаолиятига жалб этишнинг максимал даражасига эришиш мумкин. Квестлар атрофдаги воқеликнинг муайян моделини ифодалайди. Ўйин вақтида талабалар турли вазиятларда ҳаракат қилиш бўйича зарур тажрибага эга бўладилар. Бундан ташқари, бу тажриба кейин муҳокама қилинади ва реал ҳаётдан фарқли ўлароқ, одам ҳаракатлари ўзгартирилиши мумкин. Ҳақиқатда эса унинг ҳаракатларида самаралироқ йўл топишга имкон яратилади. Бундан ташқари, талабалар билан ўйин тарзида айрим билим ва кўникмаларга эга бўладиган ўқув-топшириқлар берилади.

Мақсад-муайян миссияни бажариш, яширин нарсалар ва маслаҳатлар топиш, вазифаларни бажариш, жумбоқ ва жумбоқларни ҳал қилишдир.

Бу методдаги жараён ҳар бир иштирокчи томонидан яшаган «кичик ҳаёт» дир. Бу иштирокчиларга ҳақиқий ҳаёт учун ҳам қимматли бўлган тажрибага эга бўлиш имконини беради.

Ўйиндан кетма-кет уч вазифаларни ҳал қилиш учун фойдаланиш мумкин:

-талабаларни ўйин майдонида яшашга ўргатиш, ўйин дунёси ва ўйин муносабатларига тўлиқ сингдириш;

-уларни ўйин майдонида эркин бўлишга, ўз қобилиятларини имкониятларидан хабардор бўлишга ва бошқа одамлар билан муносабатлар ўрнатишга ўргатиш;

-таълим олувчини ўйин тажрибасини ҳис қилишга ўргатиш;

- ўйиндан ўз-ўзини кашф этиш ва ҳаётий тажрибалар воситаси сифатида фойдаланиш.

«Ўсмирлар учун топшириқлар» дастурининг мақсади ўйин фаолиятида иштирок этиш орқали ўсмирларнинг ижтимоий компетентлигини ривожлантириш учун шароит яратишдан иборат.

Бу шароитда талаба олдига қуйидаги вазифалар қўйилади:

-конструктив мулоқот кўникмаларини шакллантириш ва ривожлантириш;

-салбийэмоционалҳолатларнибартарафэтишкўникмалариниривожлантириш;

-мулоқоткўникмалариниваҳамкорликда ишлашкўникмалариниривожлантириш;

-бошқалар билан ижтимоий ҳамкорлик кўникмаларини ривожлантириш;

- танловлар ва ҳаракатлар учун масъулиятни хис қилиш;

-мустақил бўлиш қобилиятини ривожлантириш, ўз позициясини конструктив жиҳатдан ҳимоя қилиш.

Бу метод доирасида қуйидаги вазифалар белгиланади:

1.Retelling-турли манбалардан олинган материалларни янги форматда тақдим этишга асосланган мавзунини тушунишни намойиш қилиш: тақдимот, плакат ёки ҳикоя яратиш.

2.Режалаштириш ва лойиҳалаш – белгиланган шартлар асосида режа ёки лойиҳани ишлаб чиқиш.

3.Ўз-ўзини билиш-шахс тадқиқотининг ҳар қандай жиҳати.

4.Компиляция-турлиманбалардан олинган ахборот форматини ўзгартриш.

5.Ижодий вазифа-муайян жанрдаги ижодий иш .

6.Аналитик вазифа-ахборотни қидириш ватизимлаштириш.

7.Детектив ҳикоя, бошқотирма, сирли ҳикоя-зиддиятли фактлар асосидаги хулосалар қилиш.

8.Консенсусга эришиш-ўткир муаммонинг чимини ишлаб чиқиш демакдир.

9.Баҳолаш-муайян нуктага назарни асослаш.

10.Журналистиктергов - ахборотни холис оғина тақдиметиш (фикр ва далилларни ажратиш).

11.Ишонтириш-рақибларни ёки бетараф шахсларни ёнини олишга ундаш.

12.Илмий тадқиқот турли ҳодисалар, кашфиётлар ва далилларни ўрган ишдир.

Вазифаларни амалга ошириш учун бир нечта босқич босиб ўйтиши шарт.

Бошланғич босқич (жамоавий босқич) - ўқувчилар ўйин сюжети билан танишадилар. Жамоада роллар берилади.

Рол ўйнаш босқич - умумий натижа учун жамоада яқка тартирбда (Individual) ишлаш. Иштирокчилар бир вақтнинг ўзида ўз танлаган ролларига мувофиқ вазифаларни бажарадилар. Жамоа биргаликда ҳар бир топшириқ натижаларини умумлаштиради, иштирокчилар умумий мақсадга эришиш учун материаллар билан танишадилар ва алмашадилар.

Яқуний босқич - натижаларни баҳолашда ўқитувчилар ҳам, таълим олувчилар ҳам иштирок этадилар.

Изланувчанлик (намунавий йўналишлар) бўйича ишларни муҳокама қилиш ва баҳолаш):

- кўрсатилган мақсадга эришиш;
- бажарилган ишлар сифати;
- ишниякунлашжараёнинингсифати;
- таркиб;
- вазифанингқийинлиги.

Муҳокама натижалари асосида хулоса ва таклифлар шакллантирилади. Ўйин натижалари кўпинча кутилмаганда ўзгарувчан бўлиши мумкин ва ҳар доим олдиндан уларни башорат қилиб бўлмайди. Ўйин қоидаларидан бир иштирокчи янги тажрибани қабул қилиш ва тушуниш учун билимга ва кўникамагаэга бўлмаса, ўйин уларга хавфсиз йўлни таклиф қилади: «бу сизэмас эдингиз, бу фақат рол-ўйин. Ўйин иштирокчиси реал ҳаёт учун қадрли бўлган тажриба орттириш, муайян вазиятни ишлаб чиқиш имконига эга.

Квестларнинг афзалликлари, биринчи навбатда, болалар ўйин майдонида эркин бўлишни, ўз қобилиятларини намоён қила олишларига ёрдам беради ва жамиятда одамлар билан муносабатлар ўрнатишни ўргатади.

Г.С.Альтшуллер томонидан ишлаб чиқилган ихтирочилик муаммоларини ҳал қилиш назарияси (ТРИЗ) таълим самарадорлигини оширадиган инновацион технологиялардан биридир.

ТРИЗ педагогикаси асосида:

1) психологик инерцияни олиб ташлаш йўллариини ўзлаштиришга имкон берувчи техника ва технологиялар (РТВ-ижодий тасаввурларни ривожлантириш);

2) тизимларни ривожлантириш қонунлари, зиддиятларни ҳал қилишнинг умумий тамойиллари ва уларни муайян ижодий муаммоларни ҳал қилиш механизмларига асосланган муаммоларни ҳал қилиш методикаси;

3) ижодий шахс тараққиёти назариясига асосланган таълим тизимини ташкил этиш мумкин.

ТРИЗ технологиясини амалиётга тадбиқ этиш қуйидаги педагогик вазибаларни ҳал этиш имконини беради:

- таълим олувчиларнинг ўз атрофидаги дунёга тўғри муносабатини шакллантириш, воқеликни таҳлил қилиш;

- таълим олувчиларнинг мустақиллигини, ўзига бўлган ишончини, ҳар қандай вазибани удалай олиш туйғусини ривожлантириш;

- таълим олувчиларнинг дунёқарашини кенгайтириш;

- таълим олувчиларнинг таълим жараёнига ижобий муносабатини шакллантириш;

- ихтирочилик, амалий ва ижтимоий муаммоларни таҳлил қилиш ва ҳал қилиш қобилияти ривожлантириш;

-тизим-диалектик тафаккурнинг мақсадли ривожланиши инобатга олинади.

Психологик нуқтаи назардан бу технология:

- умуманхотира, диққат, мантиқвақл ни ривожлантириш;
- ижодий қобилиятларни ривожлантириш (равонлик, мослашувчанлик, тафаккурнинг ўзига хослиги);
- фазовий тафаккурни ривожлантириш;
- нутқни ривожлантириш;
- анализ, синтез қилиш, бирлаштириш қобилияти;
- ижодий тасаввурларни ривожлантиришга ёрдам беради.

Юқоридаги технологиядан дарсда фойдаланиш учун албатта шарт-шароит бўлиши керак. Аудиторияда таълим олувчилар сон жиҳатидан бир хил бўлишни талаб этади, тез муносабат ўрнатиш, мантиққа, яъни мантиқий ва танқидий фикрлашни ривожлантирувчи саволлар бериб вазифани бажариш учун йўналтирувчи позицияни эгаллаш, жонли мулоқот вақтида ўқитувчи жавобни билмаган ҳолатлар юзага келиши мумкин. Бундай вазиятлардан ўқитувчини эсанкиратиб қўйиши мумкин, лекин бу ҳолатлардан асло чўчимаслик керак, чунки болалар учун ҳам ўрганадиган, номаълумни тушунишга интиладиган ўқитувчининг аниқ намунаси ҳам кучли тарбиявий рағбатдир. Хорижий мамлакатларнинг таълим тизими амалиётида шахс креативлиги сифатларида шакллантириш ёки ривожлантиришга хизмат қиладиган кўплаб метод ва стратегиялар қўлланилади. Ушбу метод ва стратегияларнинг дидактика аҳамияти шундаки, улар таълим олувчиларни ўқув материаллари юзасидан чуқур ўйлашга мажбур қилади. Шу сабабли бу метод ва стратегияларни креативлик қобилиятлари паст ривожланган талабалар билан ишлаш жараёнида самарали қўллаб бўлмайди.

Скампер — амаллар ва ўзгартиришлар рўйхат кўринишидаги масалаларни ечиш усули. Ечимлар топишнинг кўп ижодий вариантлар орқали саралаш асосида қурилган бўлиб, улардан баъзилари ҳаракатлар ёки саволлар рўйхатларига асосланган, босқичма-босқич натижага олиб келувчи усулдир.

Scamper сўзи «тез югуриш» деган маънони англатади. Скампер-ўрнини алмаштириш, бирлаштириш, мослаштириш, ўзгартириш, қўйиш, барга-рафэтиш, тескари қисқартма каби сўзлардан маъно жиҳатидан фойдаланишни тақозо этади. Энг муҳими, чиройли сўзларни ижодий танлашдир.

SUBSTITUTE-алмаштириш, ўзгартириш-компонентлар, маънолар, қоидалар, элементлар, материаллар, тузилма-лар, жараёнлар, одамлар, номлар, муносабатлар ва бошқалар.

- «қандай?», «нима?», «мумкинми?» саволларига жавоб излаш.

COMBINE - бирлаштириш, улаш, яратиш;

- бошқа тизимларнинг элементлари, бошқа вазифалари, маънолари, ғоялари, натижалари, қўлланиш соҳалари, қобилиятлари, қисмларини яратиш;

- «нима бўлиши мумкин?», «мумкинми?», «қандай?» саволларига жавоб топиш.

ADAPT - мослашиш, ўзгартириш, ўрнатиш, қайта ишлаш, баҳолаш, тестлаш, модернизация қилиш, кўчириш, мослашиш, сошлаш, қўшиб янги элементлар ҳосил қилиш, ғоялар, турли нуқтаи назар;

- «нима?», «нимани ўрганишим мумкин?», «нима у ва у ким?», «кимдан олиш мумкин?», «ўзи мавжудми?» саволларга жавоб излаш.

MODIFY-ўзгартириш, модификациялаш, катталаштириш, марказлаш-тириш, тезлик, такомиллаштириш, кенгайтириш, дастуркенгайтмаси;

- катталиги, шакли, оммавийлиги, таркиби, ранги, қаршиликга муносабати, самарадорлигини ошириш;

- савол: «нима?», «қандай?», «нима ва қандай қилиб бажариш мумкин?».

PUT TO OTHER USES-қўллашнинг бошқача усули, бошқача фойдаланиш, уни ишлатиш учун, бу йўл учун яна бир нарса керакми, ўзгартириш, қайта ишлаш, фойдаланиш, фойда, қайта ташкил, қилиш учун янада қулай йўлларни топиш.

- «яна қандай бошқа бўлиши мумкин?», «қўллаш мумкинми?» саволларидан иборат.

ELIMINATE–олиб ташлаш учун бартараф этиш, соддалаштириш, камайтириш, ўчириш, кесиб ташлаш, йўқ қилиш, чеклаш, қутилиш учун, бекор қилиш, сошлаш.

- «мумкинми?», «мен учун албатта керакми», «иш учун зарурми?» саволлардан иборат.

REVERSE-ўрин алмаштириш ёки тескари ўрин алмаштириш, ўчириш, айлантириш, ҳаракатни алмаштириш, қайта ташкил қилиш, ўзгартириш, қайтиш.

- «нима бўлади?», «мумкин бўладими?», «агар қабул қилинса қандай бўлади?» саволларга жавоб беришга тайёр бўлишни талаб этади.

Дарсга тайёрланиш жараёнида бу методни қўллашдан аввал аниқ вазифа белгиланиши керак – яъни қандай муаммони ҳал қилиш керак, шуни белгилаб олгандан сўнг биринчи навбатда аниқ вазифа нимадан иборат, қандай ечим ишлаб чиқиш керак деган саволлар билан ўзига мурожаат қилиб, пухта ўйланган режа асосида СКАМПЕРда келтирилган кетма-кетликни амалга ошириш зарур бўлади. Бу шахсий ҳаётингизда, бизнесингизда, маҳсулотингизда, жараёнингизда ёки яхшилашни истаган хизматингиздаги муаммо бўлиши мумкин.

Хулоса ўрнида шуни айтиш керакки, ҳар бир педагогик технологиянинг ўзига хос афзаллик ва камчиликлари бор:

Муайян технологиялардан фойдаланишда зарур шартлар бажарилса, юқори самарага эришиш мумкин.

Таълимнинг аниқ шакл ва усуларини танлаш ўқитишнинг пировард мақсадига боғлиқ бўлади. Чунки замонавий таълимда витаген технологияларни қўллаш нафақат ўқитувчидан балки, таълим олувчидан ҳам юқори савиядаги билим ва танқидий фикрлашга оид кўникмаларни талаб этади.

Шунинг учун замонавий таълимда танланаётган ва фойдаланаётган ҳар бир педагогик технология ва таълим усуларининг ўзига хос вазифасини инобатга олган ҳолда машғулотлар ташкил қилинса юқори билимли, кўникма ва малакага эга ёшлар ва мутахассисларни тарбиялашга муваффақ бўламиз.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Белогуров А.Ю. Модернизация процесса подготовки педагога в контексте инновационного развития общества: Монография. — М.: МАКС Пресс, 2016. — 116 с.

2. Ибраймов А.Е. Масофавий ўқитишнинг дидактик тизими. методик қўлланма/ тузувчи. А.Е. Ибраймов. – Т.: «Lesson press», 2020. 112 бет.

3. Ишмухамедов Р.Ж., Юлдашев М.А. Таълим ва тарбияда инновацион педагогик техноогиялар (таълим тизими ходимлари, методистлар, ўқитувчилар, тарбиячи ва мураббийлар учун ўқув қўлланма) - Т. 2017, 368 б.

4. Макарова Н.С. Дидактика высшей школы. Монография/ Н.С.Макарова Н.А. Дука, Н. В. Чекалева. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: ИздательствоЮрайт, 2019 - 172 с.

5. Муслимов Н.А вабошқалар. Инновационтаълимтехнологиялари. Ўқув-методик қўлланма. – Т.: «Sano-standart», 2015. – 208 б.